

70 LAT KOMITETU CHEMII PAN

Komitet Chemii Polskiej Akademii Nauk (KCh PAN) przez ostatnie 70 lat realizował swoją misję, odgrywając ważną rolę w rozwoju i kształtowaniu zarówno nauk chemicznych, jak i technologii chemicznej w Polsce. W pierwszych latach funkcjonowania Komitetu trzech jego przedstawicieli wchodziło również w skład Komitetu Fizyki PAN. Od 1954 r. do 1990 r. jego pełna nazwa brzmiała „Komitet Nauk Chemicznych PAN”. Prekursorami Komitetu były funkcjonujące tuż po utworzeniu PAN w latach 1952-1954 trzy komitety naukowe:

- Komitet Chemii Fizycznej i Inżynierii Chemicznej PAN (przewodniczący: Wojciech Świątosławski);
- Komitet Chemii i Technologii Nieorganicznej PAN (przewodniczący: Włodzimierz Trzebiatowski);
- Komitet Chemii i Technologii Organicznej PAN (przewodniczący: Tadeusz Urbański).

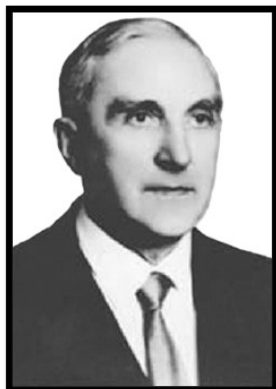
Warty podkreślenia jest fakt, że przy tworzeniu pierwszych komitetów szczególnie zasłużyli się: Stanisław Bretsznajder, Wiktor Kemula, Michał Śmiałowski, Wojciech Świątosławski, Włodzimierz Trzebiatowski, Tadeusz Urbański, Antoni Radliński (Minister Przemysłu Chemicznego), Stefan Minc, Jan Świdorski, Aleksander Zmaczyński i Józef Hurwic.

W latach 1954-1998 Komitety naukowe PAN funkcjonowały w ramach trzyletnich kadencji, których było w tym okresie 15. Od 1999 roku, zaś „*kadencja członków komitetu naukowego i jej organów trwa 4 lata i rozpoczyna się od dnia pierwszego zebrania w nowo wybranym składzie*”. Kadencji czteroletnich było do tej pory 6, co daje do 2023 r. łącznie 21 pełnych kadencji Komitetu Chemii PAN w jego dotychczasowej historii. Na przewodniczących Komitetu byli wybierani wybitni uczeni, posiadający godność członka PAN, którzy wnieśli znaczący wkład w rozwój chemii zarówno na polu naukowym, jak i organizacyjnym.

Nr kadencji KCh PAN	Czas trwania		Przewodniczący	Afilacja
	od	do		
1	1954	1956	prof. dr hab. Włodzimierz Bobrownicki	Politechnika Wrocławska, Wydział Chemiczny
2	1957	1959		
3	1960	1962	prof. dr hab. Stanisław Bretsznajder	Politechnika Warszawska, Wydział Chemiczny
4	1963	1965	prof. dr hab. Błażej Roga	Politechnika Wrocławska, Wydział Chemiczny
5	1966	1968	prof. dr hab. Adam Bielański	Uniwersytet Jagielloński, Wydział Chemii
6	1969	1971		
7	1972	1974		
8	1975	1977		
9	1978	1980	prof. dr hab. Jan Michalski	Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN
10	1981	1983	prof. dr hab. Bogdan Baranowski	Instytut Chemii Fizycznej PAN
11	1984	1986	prof. dr hab. Jerzy Wróbel	Uniwersytet Warszawski, Wydział Chemii
12	1987	1989		
13	1990	1992	prof. dr hab. Mieczysław Mąkosza	Instytut Chemii Organicznej PAN
14	1993	1995		
15	1996	1998		
16	1999	2002	prof. dr hab. Bogdan Marciniak	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Chemii
17	2003	2006		
18	2007	2010	prof. dr hab. Janusz Lipkowski	Instytut Chemii Fizycznej PAN
19	2011	2014		
20	2015	2019	prof. dr hab. Janusz Jurczak	Instytut Chemii Organicznej PAN
21	2020	2023		
22	2024	2027		
			prof. dr hab. Paweł Kulesza	Uniwersytet Warszawski, Wydział Chemii

Honorowi Przewodniczący Komitetu Chemii PAN:

- do 2016 r. prof. dr hab. Adam Bielański
- od 2024 r. prof. dr hab. Janusz Jurczak.

**Włodzimierz
Bobrownicki
(1954-1956)**

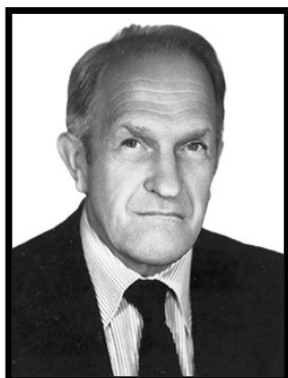
**Stanisław
Bretsznajder
(1960-1962)**

**Błażej
Roga
(1963-1965)**

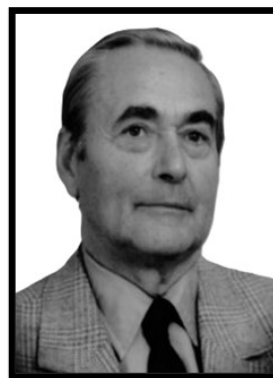
**Adam
Bielański
(1966-1977)**

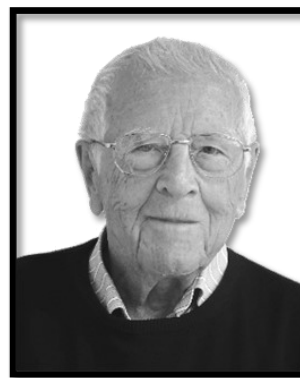
**Jan
Michalski
(1978-1980)**

**Bogdan
Baranowski
(1981-1983)**

**Jerzy
Wróbel
(1984-1989)**

**Mieczysław
Mąkosza
(1990-1995)**

**Bogdan
Marciniak
(1996-2006)**

**Janusz
Lipkowski
(2007-2014)**

**Janusz
Jurczak
(2015-2023)**

**Paweł
Kulesza
(2024-)**

Komitet Chemii PAN w XX wieku

Lata 50. XX wieku. Od momentu powstania KCh PAN jego działalność obejmowała szeroki zakres inicjatyw mających trwały wpływ na polską chemię i technologię chemiczną. Pierwsze lata działalności sprowadzały się do odbudowy aktywności naukowej chemików w nowej powojennej rzeczywistości, stąd też większość prac była związana z ustaleniem głównych kierunków badawczych w zakresie nauk chemicznych, a w szczególności: chemii nieorganicznej, chemii fizycznej, chemii analitycznej, chemii węgla i chemicznej przeróbki węgla, chemii organicznej, polimerów, środków leczniczych i barwników. Komitet istotnie uczestniczył w sprawach organizacji powojennego państwa polskiego, wypowiadając się również nt. tworzenia nowych instytutów naukowych PAN, uczelni, czy placówek. Opiniował finansowanie stypendiów i wjazdów zagranicznych, również w ramach współprac bilateralnych oraz uczestniczył w przydzielaniu nagród Wydziału III za osiągnięcia organizacyjno-naukowe.

Na poziomie międzynarodowym od samego początku KCh PAN był reprezentantem Polski w *Międzynarodowej Unii Chemii Czystej i Stosowanej (IUPAC)* - i tak zostało do dziś dnia. Od 1971 r. KCh PAN pełni funkcję *Komitetu narodowego PAN ds. współpracy z IUPAC*. Ta część działalności związana jest z uczestnictwem w bieżących pracach Unii, w tym udziale w Zgromadzeniu Ogólnym IUPAC, jak i desygnowaniem przedstawicieli Polski do udziału w pracach komisji IUPAC jako narodowych przedstawicieli.

W tym miejscu godny podkreślenia jest fakt, iż Polska została zaproszona do udziału w pracach Unii już w połowie lat 20. XX wieku, czyli zaraz po odzyskaniu niepodległości po okresie zaborów. W okresie międzywojennym prof. Wojciech Świątosławski dwukrotnie pełnił funkcję Wiceprezydenta IUPAC, przypadało to na lata 1928-1932 oraz 1936-1940. Po II wojnie światowej kilku Polaków sprawowało wysokie funkcje we władzach IUPAC - byli członkami Biura Wykonawczego, jak i Przewodniczącymi poszczególnych Wydziałów. Tę zaszczytną funkcję pełnili Profesorowie: Tadeusz Urbański, Wiktor Kemula, Edward Grzywa, Jan Michalski, Stanisław Penczek, Adam Hulaniccki.

W latach 60., 70. i 80. XX wieku KCh PAN współdziałał dalej w planowaniu kierunków badań naukowych, współpracując z organami PAN i rządem, jak również intensywnie uczestniczył w recenzowaniu projektów badawczych, czy opiniowaniu badań dla różnych krajowych jednostek naukowych. Koordynował wyjazdy stażowe i krótkoterminowe, jak i przyjazdy gości z zagranicy. Potrzeba rozwoju chemii w okresie powojennej odbudowy kraju wymagały wzajemnego zharmonizowania i integracji działań pracowników uczelni i przemysłu. Komitet był niejako „łącznikiem”, który doradzał rządowi w kwestiach związanych z finansowaniem badań naukowych z zakresu chemii, rozwijaniem infrastruktury badawczej oraz promowaniem nowych technologii.

W 1975 r. funkcjonująca od 20 lat w obrębie Komitetu Nauk Chemicznych PAN, Komisja Chemii Analitycznej, została wydzielona przez władze PAN, jako nowy komitet naukowy. Pierwszym przewodniczącym Komitet Chemii Analitycznej PAN został prof. Wiktor Kemula.

KCh PAN sponsorował również badania prowadzone w różnych jednostkach naukowych i badawczych, stąd też oprócz działalności na rzecz integracji środowiska naukowo-badawczego i przedstawicieli przemysłu chemicznego, prowadził zasadniczo działalność „grantową” wokół wiodących problemów ówczesnej chemii. Niejednokrotnie były to projekty długofalowe (głównie 5-letnie). KCh PAN powoływał również rady redakcyjne oraz nadzorował działalność polskich chemicznych (branżowych) czasopism naukowych. Ocena stanu poziomu chemii w Polsce była

zawsze przedmiotem intensywnych debat i należała do jednych z głównych aktywności Komitetu. Efektem tego był szereg specjalistycznych ekspertyz, np.:

- Notatki i opinie do planu perspektywicznego badań naukowych na lata 1961-1973;
- Perspektywa wykorzystania wodoru jako paliwa przyszłości;
- Stan i perspektywy rozwoju badań nad węglem w Polsce z uwzględnieniem tendencji światowych;
- Wykorzystanie metanolu do rozwoju nowych dziedzin przemysłu chemicznego;
- Perspektywy uzyskania nowych źródeł surowców organicznych i nieorganicznych;
- Kształcenie doktorantów w Polsce;
- Stan badań chemicznych w Polsce.

Do początku lat 90. XX wieku, a więc czasu do powołania Komitetu Badań Naukowych (KBN), KCh PAN miał znaczący udział w finansowaniu badań naukowych polskich chemików, wydawnictw, czasopism, organizacji sympozjów, konferencji krajowych i międzynarodowych. Jednak należy zaznaczyć, że w pierwszych latach działania KBN-u działalność Komitetu była z nim częściowo powiązana; wtedy Komitety PAN były formalnie umocowane do składania wniosków na nowe inicjatywy KBN-u, wśród których można wymienić np.: projekty zamawiane (tzw. 'wyprzedzające'), czy też projekty na tworzenie koncepcji aparatury środowiskowej (tzw. pakietowe granty inwestycyjne).

W skład ostatniej wybranej w XX wieku kadencji (1999-2002) wchodziło 25 członków krajowych PAN, 28 przedstawicieli wybranych przez rady naukowe mające prawa do habilitacji z chemii i technologii chemicznej, uzupełnionych o 4 reprezentantów przemysłu chemicznego zarekomendowanych przez *Polską Izbę Przemysłu Chemicznego*, a także Prezesa *Polskiego Towarzystwa Chemicznego* i przedstawiciela *Stowarzyszenia Techników i Inżynierów Przemysłu Chemicznego*, co łącznie dawało 60 członków.

Komitet Chemii PAN w XXI wieku

Na początku XXI wieku Komitet omówił i poparł koncepcję utworzenia *Centralnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych i Technicznych on-line w Polsce* zaprezentowaną przez prof. Janusza Rachonia (członka KCh w latach 1993-2023, wiceprzewodniczącego w latach 1999-2002 i Senatora RP). Plan ten miał pomóc rozwiązać liczne problemy informacji naukowo-technicznej i bibliotek związane z burzliwym rozwojem liczby czasopism naukowych i objętości publikowanych artykułów.

W dalszych latach funkcjonowania KCh PAN nie był już związany z finansowaniem badań naukowych, co wiązało się zarówno ze zmniejszeniem finansowania działalności komitetów PAN, a z drugiej strony wzroście samodzielności uczelni wyższych, instytutów resortowych i instytutów naukowych PAN. W 2007 r. powołano Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR) odpowiedzialne za badania aplikacyjne i wdrożeniowe, a w 2010 r. Narodowe Centrum Nauki (NCN), które było odpowiedzialne za finansowanie badań podstawowych.

Główny ciężar aktywności KCh PAN został, więc przesunięty na organizację i współorganizację sympozjów, szkół, warsztatów naukowych, olimpiad chemicznych, zebrań naukowych, popularyzację nauki i wykonywanie różnego typu specjalistycznych opracowań, ocen i ekspertyz. KCh PAN odegrał szczególną rolę w kształtowaniu pokolenia młodych adeptów nauki poprzez organizację licznych wydarzeń, które zapoczątkowane w XX wieku, przez lata były obecne (lub wciąż są) w polskim krajobrazie aktywności konferencyjnej. Tu należy wymienić przede wszystkim:

- Zimową Szkołę Nowoczesnej Chemii Organicznej;
- Międzynarodową letnią Szkołę Chemii Koordynacyjnej;
- Konferencję Izoprenoidową;

czy też konferencje nt. organicznych związków siarki, krzemu, chemii polimerów, produktów naturalnych, syntezy organicznej, czy zastosowań magnetycznego rezonansu jądrowego (NMR) w chemii i naukach przyrodniczych. Pod auspicjami KCh PAN zorganizowano również szereg międzynarodowych kolokwiów polsko-francuskich z katalizy przez Instytut Katalizy i Fizykochemii Powierzchni im. Jerzego Habera PAN w Krakowie, czy konferencji polsko-niemieckich z syntezy organicznej przy udziale Instytutu Chemii Organicznej PAN w Warszawie. Oto inne wybrane przykłady konferencji międzynarodowych:

- Conference on Advanced Organic Synthesis (AOS 2009);
- International Symposium on Air & Water Pollution Abatement Catalysis (2014);
- 16th International Conference on Theoretical Aspects of Catalysis (ICTAC 2016);
- Silesian Meetings on Polymer Materials (POLYMAT 2016);
- 8th Word Congress on Oxidation Catalysis (WCOC 2017).

Równoległe, KCh PAN ściśle współpracował z przedstawicielami przemysłu chemicznego, co odróżniało zasadniczo ten Komitet na tle panoramy innych komitetów naukowych PAN. Komitet angażował się w szereg inicjatyw, które nie tylko zbliżały naukowców do problemów badań aplikacyjnych, ale również stanowiły swoisty pomost pomiędzy naukami chemicznymi, technologią i przemysłem chemicznym. W ciągu ostatnich 35 lat odbyły się liczne wspólne inicjatywy, wśród których można wymienić tu np. spotkania na terenie wielkich zakładów przemysłowych (Zakłady Azotowe w Tarnowie, Anwil we Wrocławku, Zakłady Chemiczne Dwory). W 2017 r. (kadencja 2015-2019) skład Komitetu został uzupełniony o członków zakładów przemysłowych w randze Prezesów lub Członków Zarządu: Grupa AZOTY, PCC Rokita, SYNTHOS S.A., POLPHARMA S.A. i PKN ORLEN.

Komitet Chemii PAN obejmował wielokrotnie patronat honorowy wydarzeń i konferencji organizowanych przez *Polską Izbę Przemysłu Chemicznego*, wśród których można wymienić: Kongres Polska Chemia, Międzynarodowe Targi i Konferencje Przemysłu Chemicznego EXPOCHEM, Kampania „Polska Chemia”, Forum Ekologiczne branży chemicznej, Program Chem HR - Kształcenia Kadr dla przemysłu, czy konferencji naukowo-technicznej „Innowacje w Polskiej Chemii”.

W ostatniej dekadzie podejmowano również niejednokrotnie dyskusję na temat szeroko pojętej dydaktyki chemii i postanowiono ściśle współpracować z sekcją Dydaktyki - *Polskiego Towarzystwa Chemicznego* oraz popierać jej działania.

Wielokrotnie zebrania plenarne Komitetu stanowiły krajowe forum do prowadzenia licznych debat dotyczących istotnych kwestii związanych z naukami chemicznymi, w tak szybko zmieniającym się świecie. Poruszano tematy związane z organizacją polskiej nauki, w tym omówiono np. założenia tzw. Ustawy 2.0, a także barier, które powstały w ostatnich latach pomiędzy sektorem szkolnictwa wyższego - zajmującym wyjątkową pozycję na styku edukacji, badań podstawowych i innowacji - a polskim przemysłem chemicznym. Komitet również inicjował liczne dyskusje, np. o nowych formach współpracy nauka – przemysł, czy dyskusję nad potrzebą nowych form oceny instytucji i pracowników naukowych, włączając zmiany w istniejących systemach grantowych. Dzięki swojemu składowi, KCh PAN jest jedynym komitetem PAN integrującym naukę z przemysłem, co daje mu szeroki ogląd problemów trapiących te sektory gospodarki.

Działalność wydawnicza i popularyzacyjna chemię. Do roku 2011 r. Komitet był współwydawcą z Centrum Materiałów Polimerowych i Węglowych PAN w Zabrze kwartalnika „**Polish Journal of Applied Chemistry**”. Działalność publikacyjna KCh PAN umożliwiła wydanie również kilku monografii szeroko rozpowszechnionych w środowisku naukowym, wśród których można wymienić np.:

- wydanie w 2011 r. monografii pt. „**Misja nauk chemicznych**” napisanej pod redakcją prof. Bogdana Marcińca. Współautorami było 66 wybitnych uczonych z obszaru nauk chemicznych. Celem tego opracowania było ukazanie kluczowej, ale jednocześnie służalczej roli nauk chemicznych w globalnym rozwiązywaniu podstawowych problemów innych dziedzin nauki i postępu naukowo-technicznego.
- wydanie w 2012 r. monografii „**Wybitni chemicy i fizycy polscy XIX i XX wieku**” omawiającej osiągnięcia słynnych badaczy z perspektywy współczesnej poprzez miejsca upamiętnienia – laboratoria, biblioteki i instytucje przemysłowe.
- wydane w grudniu 2012 r. opracowanie pt. „**Polska chemia w UE**”. Książka ta powstała w oparciu o analizę dużych projektów naukowo-badawczych współfinansowanych przez Unie Europejską i ma za zadanie promować chemię w społeczeństwie, oraz przyczynić się do pozytywnej zmiany negatywnych wyobrażeń o chemii, jakie występują dość powszechnie wśród społeczeństw.

Popularyzacja biografii wielkich polskich chemików była zawsze w kręgu zainteresowań Komitetu. W setną rocznicę urodzin Marii Skłodowskiej-Curie (1968 r.) razem z Komitetem Fizyki PAN nakładem PWN wydano pracę zbiorową pod redakcją J. Hurwica pt. „**Cząstki elementarne, jądro atomowe, promieniotwórczość. W hołdzie Marii Skłodowskiej-Curie**” stanowiącą zbiór monograficznych artykułów polskich badaczy o aktualnych osiągnięciach fizyki i chemii, stanowiących kontynuację prac Marii Skłodowskiej-Curie.

W 2018 r. KCh PAN włączył się w obchody międzynarodowej konferencji podsumowującej 150-lecie urodzin Marii Skłodowskiej-Curie pod hasłem: „**MSC2017: Medicine-Science-Culture**” organizowane przez *Polskie Towarzystwo Chemiczne* i *Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie* w Warszawie.

W 2023 r. (125. rocznica odkrycia polonu i radu, 120. rocznica przyznania pierwszej Nagrody Nobla MSC) powstał przy finansowaniu Komitetu Chemii PAN, Stacji Naukowej PAN w Rzymie i Instytutu Chemii Organicznej PAN krótkometrażowy film dokumentalny (25 min.) pt. „**Maria Skłodowska-Curie we Włoszech w poszukiwaniu radu**” opisujący szerzej nieznaną nawet w najnowszych biografiiach podróż jaką odbyła Noblistka po Włoszech latem 1918 r. Dokument ten jest dostępny nieodpłatnie na oficjalnym kanale YouTube PAN (@PolskaAkademiaNauk) i należy do najczęściej tam oglądanych.

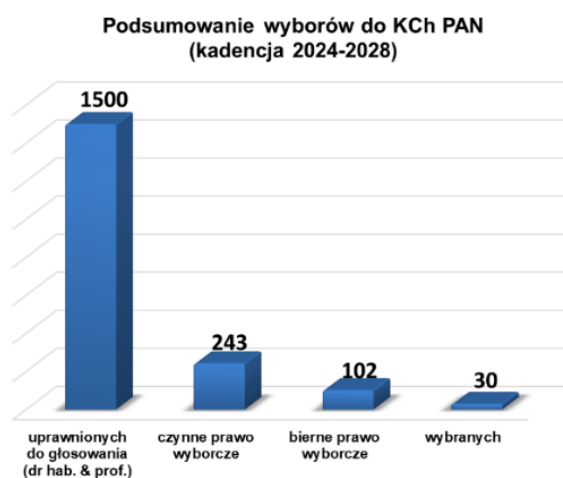
[Link bezpośredni]

https://www.youtube.com/watch?v=t6bzldgvzhY&ab_channel=PolskaAkademiaNauk

Materiał ten był również promowany w 2024 roku, w 90. rocznicę śmierci wybitnej Polki, dzięki owocnej współpracy z portalami internetowymi związanymi z chemią, jak i Muzeum biograficznym Noblistki w Warszawie przy ul. Freta 16.

Pod koniec lat 10. XXI w. zmienił się diametralnie sposób wyboru członków Komitetów Naukowych PAN – zrezygnowano z demokracji przedstawicielskiej na korzyść demokracji bezpośredniej. Ostatnie ogólnopolskie wybory były przeprowadzone jesienią 2023 r. na platformie wyborczej PAN.

Na 22. kadencję do KCh PAN zgodnie z regulaminem, oprócz członków krajowych PAN deklarujących chęć pracy w komitecie, weszło 30 wybranych demokratycznie członków (~2 % uprawnionych do głosowania), spośród 102 badaczy (~7 % uprawnionych do głosowania), którzy zadeklarowali bierne prawo wyborcze. Uprawnionych do głosowania badaczy z dyscypliny nauki chemiczne posiadających stopień dr. hab. lub tytuł profesora było ok. 1500 (wg bazy Ludzie Nauki, dostęp 1.07.2024); z tej grupy czynne prawo wyborcze zgłosiły 243 osoby (ok. 16 % uprawnionych do głosowania).

Podsumowanie

Komitetu Chemii PAN jest jednym z najstarszych komitetów naukowych PAN. Przez siedem dekad jego działalność była kształtowana zarówno przez sposób wyboru jego członków, jak i specyfikę poszczególnych epok, w których nieprzerwanie działał Komitet. Liczba członków wahała się od 45 do 70, a skład zawsze reprezentował szeroki przekrój przez środowisko polskich chemików zajmujących się zarówno badaniami podstawowymi, jak i technologicznymi. We wszystkich kadencjach większość Komitetu stanowili badacze z uczelni wyższych. W skład wchodziły zawsze główne ogólnokrajowe organizacje zrzeszające chemików, co nadawało Komitetowi rangę krajowego eksperta reprezentującego polską chemię.

Na przestrzeni lat Komitet Chemii PAN elastycznie dostosowywał metody realizacji swoich zadań do zmieniających się warunków i możliwości. Jego działania, zgodnie z Ustawami o Polskiej Akademii Nauk, koncentrowały się zasadniczo na co najmniej pięciu głównych obszarach aktywności:

1. Organizacja i finansowanie nauk chemicznych;
2. Pełnienie funkcji ciała doradczego i konsultacyjnego ws. problemów nauk chemicznych;
3. Dydaktyka chemii na różnych etapach edukacji i kształcenie/rozwój młodych kadr;
4. Popularyzacja nauk chemicznych przez szeroki wachlarz aktywności;
5. Współpraca na poziomie krajowym i międzynarodowym, w tym z IUPAC.

Proporcje między tymi kategoriami aktywności, jak i główny kierunek żeglugi był wyznaczany przez Prezydium Komitetu, co stanowiło jego oryginalną wizję autorską. Działalność Komitetu Chemii PAN w ciągu ostatnich 70 lat miała ważne znaczenie dla rozwoju nauk chemicznych w Polsce, a jego wsparcie umożliwiło wytyczenie wielu nowych kierunków polityki naukowej, integrację środowiska polskich chemików przez szereg działań, rozwój młodych talentów oraz umocnienie pozycji polskiej chemii na arenie międzynarodowej.

Referencje:

- *Placówki i Komitety PAN w latach 1952-2002*, Bogdan Marciniak – Komitet Chemii PAN, str. 376-379.
- Sprawozdania roczne z działalności Komitetu Chemii PAN z lat 2003-2023.

Podziękowania:

Składam serdeczne podziękowania dr Andrzejowi Konowałowi (IChO PAN), który w latach 1990-2019 pełnił funkcję Sekretarza Komitetu Chemii PAN, za przeczytanie niniejszego tekstu i cenne uwagi.

dr hab. Marcin Górecki, prof. inst.
Instytut Chemii Organicznej PAN, Warszawa
 - Członek Komitetu Chemii PAN
 - Członek Sekcji Historii Chemii PTCHEM

pierwsza wersja: 5.07.2024 r.
modyfikacja: 28.09.2024 r.